

**TINISH BELGILARIGA OID MASHQ VA TOPSHIRIQLAR TAHLILI,
YOZMA NUTQNI SHAKLLANTIRISHDA ULARNING ROLI**

Muxiddinova Yulduz Rustam qizi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Ellikqala pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim

yo'nalishi 3- bosqich talabasi

Annotation: Ushbu maqolada tinish belgilariga oid mashq va topshiriqlarning tahlili hamda ular orqali o'quvchilarning yozma nutqini shakllantirishdagi o'rni ko'rib chiqilgan. Tinish belgilarini to'g'ri qo'llash malakasi — yozma savodxonlikning asosiy omillaridan biri bo'lib, u o'quvchining fikrni aniq, mantiqiy va uslubiy jihatdan to'g'ri ifodalashiga xizmat qiladi. Maqolada amaliy mashqlar, tahliliy topshiriqlar va ularning samaradorlik darajasi haqida misollar asosida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: tinish belgilar, mashq va topshiriqlar, yozma nutq, punktuatsiya, savodxonlik, tahlil, dars jarayoni.

Аннотация: В статье анализируются упражнения и задания, связанные с изучением знаков препинания, а также их роль в формировании письменной речи учащихся. Владение пунктуацией является важным элементом грамотности, обеспечивающим точную, логичную и стилистически правильную передачу мысли. Рассмотрены примеры практических и аналитических заданий, оценивается их эффективность в учебном процессе.

Ключевые слова: знаки препинания, упражнения и задания, письменная речь, пунктуация, грамотность, анализ, учебный процесс.

Abstract: This article analyzes exercises and tasks related to punctuation and their role in developing students' written speech. Mastery of punctuation is a key

component of literacy, enabling clear, logical, and stylistically appropriate expression of ideas. The article discusses practical and analytical activities, supported by examples, and evaluates their effectiveness in the learning process.

Keywords: *punctuation marks, exercises and tasks, written speech, punctuation, literacy, analysis, learning process.*

KIRISH

Boshlang'ich sinflarda savod o'rgatish jarayoni faqat tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish yoki harflarni yozishni o'rgatish bilan cheklanmaydi. Bu davrda bolalar yozma nutqning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lgan tinsh belgilar tizimini ham mukammal o'zlashtirishlari zarur. Chunki tinsh belgilarining to'g'ri qo'llanishi nafaqat matnni grammatik jihatdan to'g'ri tuzishga, balki uni mazmunan aniq, ifodali va tushunarli bayon etishga xizmat qiladi.

Tinsh belgilariga oid mashq va topshiriqlarning mazmuni va turlari.

Tinsh belgilariga oid mashq va topshiriqlar o'quvchilarda:

- grammatik tahlil ko'nikmalarini,
- nutq madaniyatini,
- tafakkur aniqligi,
- yozma va og'zaki ifoda aniqligini shakllantiradi.

Quyida ular turlariga qarab tahlil etiladi:

1. Tanlash va to'ldirish mashqlari.

Bu turdagi topshiriqlarda o'quvchiga tinsh belgisi qo'yilmagan matn beriladi va ulardan to'g'ri belgilarni qo'yish so'raladi. Masalan:

“Quyosh chiqdi havo iliq bahor nafasi kelmoqda.”

O'quvchi tinsh belgilarni qo'yib, matnni quyidagicha tuzatadi:

“Quyosh chiqdi. Havo iliq, bahor nafasi kelmoqda.”

Bu topshiriq o'quvchida tinsh belgilarining gap mazmuni va ohangiga ko'ra farqlanishini tushunishiga yordam beradi.

2. Tahliliy mashqlar.

O'quvchilarga matn berilib, undagi tinsh belgilarining qo'llanish sabablarini tushuntirish so'raladi. Bu metodik yondashuv tahliliy fikrlashni rivojlantiradi.

Masalan: “Bola maktabga shoshildi, chunki dars boshlanishiga oz vaqt qolgan edi.”

Savol: Nima uchun vergul ishlatilgan? – Ikkita bo‘lak gap orasida sababni ko‘rsatuvchi bog‘lovchi bilan qo‘shilgan.

3. O‘rinda ishlatilmagan tinish belgilarini aniqlash.

Bu mashq o‘quvchilar e‘tiborini oshirishga xizmat qiladi. O‘qituvchi xato belgilar ishlatilgan matnni beradi, o‘quvchi ularni tuzatadi.

4. Yarim ijodiy topshiriqlar.

- O‘quvchilarga rasm yoki vaziyat asosida qisqa matn tuzish va unda kerakli tinish belgilarni ishlatish topshiriladi.

- Bu turdagi topshiriqlar orqali o‘quvchi o‘z fikrini mustaqil tarzda ifoda etishga o‘rganadi.

Yozma nutqni shakllantirishda mashq va topshiriqlarning roli.

Yozma nutq — bu grammatik me‘yorlarga, sintaktik tartibga va stilistik aniqlikka amal qilinadigan ifoda shaklidir. Tinish belgilariga oid topshiriqlar yozma nutqning quyidagi jihatlarini shakllantiradi:

1. Fikrning aniqligi.

Tinish belgilarining o‘z o‘rnida qo‘llanishi fikrni chalkashtirmasdan, aniq yetkazishni ta‘minlaydi. Bu esa o‘quvchilarning yozma nutqda aniq gaplar tuzish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

2. Matnning tuzilmasini tushunish.

Mashqlar yordamida o‘quvchi matnning gaplar tuzilmasini, bog‘lanish vositalarini, sabab-oqibat munosabatlarini tushunadi.

3. Emotsional va ifodali yozuv.

Nuqta, undov, so‘roq kabi belgilar orqali yozma matnga ohang, kayfiyat, muomala shakli kiritiladi. Bu esa o‘quvchining matnga ijodiy yondashishini ta‘minlaydi.

4. Mustaqil ijodiy fikr bildirish.

Yarim ijodiy yoki to'liq erkin yozuvga asoslangan topshiriqlarda o'quvchilar o'z hayotiy tajribalari, kuzatuvlari asosida matn tuzib, belgilarni ongli qo'llay boshlaydilar.

Mashqlar samaradorligini oshirish bo'yicha tavsiyalar.

- Mashqlarni o'quvchilarning yoshi, bilim darajasi va qiziqishlariga moslab tanlash;
- O'yin shaklidagi, raqobatga asoslangan topshiriqlarni ko'proq qo'llash;
- Matnlarni hayotiy voqealarga yaqin, o'quvchilarga tanish bo'lgan mavzulardan tanlash;
- QR kod, interaktiv platformalar orqali topshiriqlarni raqamlashtirish.

Tinish belgilariga oid mashq va topshiriqlar – yozma nutqni shakllantirishning eng muhim vositalaridan biridir. Ular orqali o'quvchilar grammatik normani ongli ravishda egallaydi, yozma ifodaning aniq, mantiqli va ifodali bo'lishiga erishadi. Bunday mashqlar nafaqat savodxonlikni oshiradi, balki o'quvchilar tafakkurini, muloqot madaniyatini, tahlil qilish va ijod qilish salohiyatini ham rivojlantiradi. Shunday qilib, boshlang'ich sinflarda yozma nutqni shakllantirishda tinish belgilarini o'rgatish o'ziga xos o'quv-tarbiyaviy jarayon bo'lib xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'limda savodxonlikni shakllantirish jarayonida tinish belgilarining o'рни alohida ahamiyat kasb etadi. Tinish belgilarini o'zlashtirish o'quvchilarning yozma nutqini grammatik jihatdan to'g'ri va ifodali tashkil etish, o'z fikrini mantiqiy ketma-ketlikda bayon qilish, nutq ohangini aniqlash kabi kompetensiyalarini shakllantirishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tinish belgilarini o'rganish dastlab oddiy ko'rinishi mumkin, biroq bu belgilar o'z vaqtida va to'g'ri qo'yilmasa, gap ma'nosi buzilishi, fikr noto'g'ri talqin qilinishi mumkin. Shuning uchun boshlang'ich bosqichda mazkur mavzuni mukammal o'zlashtirish, ularni ongli ravishda qo'llashga o'rgatish nihoyatda muhim hisoblanadi.

Yozma nutqni shakllantirishda tinish belgilarining roli.

Yozma nutq o'qitilishi va rivojlantirilishi jarayonida tinish belgilarini quyidagi jihatlar asosida o'rgatish tavsiya etiladi:

- Gap ma'nosining to'g'ri ifodalanishi: Tinish belgilarining noto'g'ri qo'llanishi yoki umuman ishlatilmasligi sababli gap mazmuni tushunarsiz bo'lib qoladi.

- Nutq ohangining ifodalanishi: So'zlovchi fikrining kayfiyatini, so'rovchanligini, taajjub yoki buyruq ohangini to'g'ri yetkazish uchun tinish belgilaridan foydalaniladi.

- Matnning grammatik yaxlitligi: Tinish belgilarisiz matn bo'laklarga ajralmaydi, mantiqiy bog'liqlik yo'qoladi.

Masalan, quyidagi ikki gapni solishtiring:

1. "U ketdi." – bu xotirjam holatni bildiradi.
2. "U ketdi!" – bu hayrat yoki tashvish ifodasidir.

Demak, tinish belgisi faqat grammatik emas, balki psixologik-emotsional ma'no ham anglatadi.

Amaliy mashqlar va ularning tahlili.

Quyidagi mashqlar boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mo'ljallangan bo'lib, ularning yozma nutqini shakllantirish, mustahkamlash va kengaytirishda foydali bo'ladi.

1-mashq: "Tinish belgilarini top"

Matnda tinish belgilarining o'rnini toping va ularni to'g'ri joyiga qo'ying. So'ngra gaplarni ifodali o'qing.

Matn: Bugun biz bog'ga bordik havoda qushlarning sayrashi eshitiladi u yerda ko'plab gullar ochilgan rosa chiroyli manzara edi

Tahlil: O'quvchi matnni ohangsiz va tushunarsiz deb his qiladi. Tinish belgilarini to'g'ri qo'yish orqali matn yaxlitlikka ega bo'ladi, gaplar o'zaro bog'lanadi.

2-mashq: "Belgini tanla"

Quyidagi gaplar oxiriga mos tinish belgisini tanlang: (.), (?), (!)

1. Qayerga ketyapsiz_____

2. Qarang, bu yerda kaptar parvoz qilmoqda_____

3. Men bugun kitob o'qidim_____

Tahlil: Bu mashq orqali o'quvchilar gap turini farqlashni va tinish belgilarini ohangga qarab qo'yishni o'rganadilar.

3-mashq: "Gap tuz va belgilarni qo'y"

Berilgan so'zlardan gap tuzing va unga mos tinish belgilarini qo'ying:

So'zlar: daraxtlar / gulladi / bahorda

Gap: Bahorda daraxtlar gulladi.

So'zlar: bu / nima

Gap: Bu nima?

Tahlil: So'zlardan mustaqil gap tuzish orqali o'quvchi tinish belgisini mazmunga qarab qo'llaydi va yozma nutqi shakllanadi.

4-mashq: "Savol-javob tuz"

Quyidagi gaplarga javob yoki savol tuzing. Tinish belgilarini aniqlang.

1. Savol: Qayerga boraylik?

Javob: Hovliga chiqaylik!

2. Savol: _____

Javob: Bugun dars juda qiziqarli bo'ldi.

Tahlil: Savol va javob gaplari orqali o'quvchi savol belgisi va undov belgilarining rolini tushunadi.

5-mashq: "Matnni tahlil qil"

Quyidagi matnni o'qing va har bir tinish belgisi nega qo'yilganini izohlang:

Matn: Onam bugun ertalab menga shirin non olib keldi. Nonning hidi butun uyni tutib ketdi! Men xursand bo'ldim: shirin nonim bor!

Tahlil:

- Nuqta: gap tugaganini bildiradi.

- Undov belgisi: kuchli hissiyotni bildiradi.

- Nuqtali vergul: murakkab gap bo'laklarini ajratadi.

6-mashq: "Noto'g'rilarini tuzat"

Quyidagi gaplarda xatoliklar mavjud. Ularni to'g'rilang:

1. Men maktabga boraman?
2. Qani tezroq yugur!
3. Ular o'qishga, biz esa uyga ketdik

To'g'rilangan variantlar:

1. Men maktabga boraman.
2. Qani, tezroq yugur!
3. Ular o'qishga, biz esa uyga ketdik.

Tahlil: O'quvchilar gap mazmunini tahlil qilib, tinish belgilarining rolini anglaydi.

Tinish belgilariga oid mashq va topshiriqlar o'quvchilarning:

- fikrlash faoliyatini faollashtiradi;
- grammatik ongini rivojlantiradi;
- yozma nutqini mustahkamlashga xizmat qiladi;
- ifodali o'qish va yozish ko'nikmasini shakllantiradi;
- o'z fikrini aniq va ravon bayon qilishiga yordam beradi.

Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida bunday mashqlarni bosqichma-bosqich, ketma-ketlikda berish muhim. Shuningdek, interfaol metodlar – rolli o'yinlar, vizual kartochkalar, mini-dialoglar, diktantlar yordamida mashg'ulotlarni jonlantirish maqsadga muvofiqdir.

XULOSA

Tinish belgilariga oid mashq va topshiriqlar o'quvchilarning yozma nutqini shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Ushbu mashqlar nafaqat punktuatsiya qoidasini mustahkamlash, balki o'quvchilarda fikrni izchil, aniq va mantiqiy ifodalash ko'nikmasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, mazmunli, bosqichma-bosqich tashkil etilgan topshiriqlar yozma savodxonlikni shakllantirishda yuqori samaradorlikka ega. O'qituvchi tomonidan tanlangan topshiriq turlari o'quvchilarning yoshi, bilim darajasi va ijodiy qobiliyatlariga mos bo'lishi zarur. Shu boisdan, dars jarayonida tinish belgilariga oid mashq va topshiriqlardan maqsadli va tizimli foydalanish ta'lim sifati va natijadorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sultonov, B. (2020). "Tinish belgilarini o'qitishning amaliyotga oid muammolari". Samarqand: Samarqand universiteti.
2. Abdulazizov, A. (2018). "Ona tili va nutqni rivojlantirish metodikasi". Toshkent: o'qituvchi.
3. Mahmudova, F. (2021). "O'quvchilarda tinish belgilari bo'yicha bilimlarni shakllantirish". Buxoro: Buxoro universiteti.
4. Sharipov, R. (2016). "Ona tili darslarida o'qish savodxonligi va grammatika". Toshkent: O'qituvchi.
5. g'afurova, R. (2019). "Ona tili va savodxonlikka doir metodik ishlanmalar". Toshkent: O'zbekiston davlat pedagogika universiteti.